

Részlet

véget érek.” Ami az előző vers utolsó sorába rejtett enigma megoldása, de annak jelzése is, hogy a létezés a vers függvénye. Ahogyan a vers a teóriáé.

Miért kellene pontosan tudni, hogy Borbély Szilárd „azt csinálja” – lírát, metaforát, jelentést –, „vagy csak úgy csinál”, mintha azt csinálná. Sétál és leír, vagy sokszorosít?

EÖRSI ISTVÁN, AZ ELBESZÉLŐ

Eörsi István: *A csomó*. Pesti Szalon Könyvkiadó, Budapest, 1995

A *Martha szemszögéből* című novelláját Eörsi István a következő mondattal indítja: „Az alábbi történetet egy San Franciscó-i újságban olvastam 1993. augusztus másodikán, hétfőn.” Ahogy beleolvastam a történetbe, felrémlt az újsághír, és hogy nyomában novellát írt róla az író, benne van az *Időm Gombrowiczsal* (1994) című „naplónapló”-ban is. Ezt írhatta meg akkor, a *Martha szemszögéből* címűt? Vagy valami mást, másként, hiszen – a novellában az is olvasható – néhány nap múlva elvesztette „versekkel és feljegyzésekkel” teleírt „molett” füzetét. Az akkor sebtében megírt novellát is talán. Bár lehet, hogy ez a részlet már a fikció körébe tartozik. A fikcióra azért is gondolhatok, mert most, hogy keresem az *Időm Gombrowiczsal* lapjain a bejegyzést, nyomára sem akadok, pedig vannak ceruzajelzések a könyvben, de ez, úgy látszik, akkor nem tűnt fontosnak. Ha másról, nem Eörsi Istvánról lenne szó, akkor nem mondanék le a további keresésről, s akkor akár tovább is lehetne bolygatni ezt az olvasói helyzetet: novella indul az időpont, a hely, az értesülés forrásának pontos megjelölésével, ami nyilván azért van – ha már nem találom a feljegyzést a naplónaplóban –, mert az elbeszélő így igyekszik hitelessé tenni az elkövetkező (kissé) bizarr történetet. Ha már nem találja a keresett helyet, gyanakvó lesz, nyilván fikció az egész, ilyesmit alighanem tényleg ki lehet találni. Ám ha Eörsi Istvánt olvasok, nincs okom a gyanakvásra. Ezért hagyok fel a kereséssel. Az a bejegyzés alighanem benne van a naplónaplóban, csak (egyelőre) nem jött elő. De ettől függetlenül, szó sincs itt fikcióról. Eörsi István szavahihető író. Ha azt mondja, hogy ekkor és ekkor San Franciscóban, akkor mérget lehet rá venni . . . Ő nem játszik el a fikcióval, és nem közöl olyasmit – dátumszerűen –, aminek ne lehetne utánajárni. A kitalálás nem az ő kenyeré, még akkor sem, ha (mondjuk) „képzelmeket” ír, és nem „éntörténeteket”. Ez nem a fantázia hiányának a jele, hanem azt közli, hogy az elmúlt évtizedekben sok mindenben volt része; a naplónaplóból, részben a versek, a novellák, a darabok nyomán „rekonstruálható” életrajza fordulataival, eseményeivel bőven „szállít” számára megírásra való „irodalmi” anyagot. Nincs szüksége kitalálásokra adni a fejét. A szabadságára oly finnyásan ügyelő író

nem léphet ki a hitelesítő tények szigora elől, főként nem szorítkozhat csupán az érzés vagy az intellektus amúgy nemegyszer kétes szavatolására.

A *csomó* elbeszéléseket tartalmaz – szépprózai munkákat –, és az író szerint, aki maga válogatta össze a kötet anyagát az elmúlt harminc év írói terméséből, igencsak bizonytalan az irodalmi publicisztika és a szépprózai műfajok közötti határ, ezért, ahogyan a kötet hátlapján mondja: „Nem szabad csodálkoznom azon, ha tiltakoznak itt is, ott is, a határ mindkét oldalán.” Nem tartozom (a várt) tiltakozók sorába: azért örültem meg a Martha szempontjából indító mondat szikár tényközlésének, és azért kutattam a naplónapló idevágó mondatai után, és azért nem sajnálom, hogy kutatásom eredménytelen maradt, mert így is nyugodt lélekkel közölhetem: Eörsi István novellái, azok a „szépprózai munkák”, amelyeket ő maga is elbeszéléseknek tekint, irodalmi érvényüket és súlyukat (is) a tények, a rekonstruálható adatok bizonyossága révén nyerik el. A *Legyet fogtam a miniszternél* furcsa hőse bizonyosan ott zümmögött, röpködött a miniszter és látogatója feje körül, ide-oda le is telepedett, míg csak le nem csapott rá a végzet tenyere. A hideg faházban elmondott történetek valós körülményei, leginkább az elbeszélés szituációja, de talán a történetmondó történetei is bizonyíthatók lennének, ha valaki éppen bizonyító eljárásra adná a fejét. S ezzel nem sérülnek meg a műfaji határok. Azzal sem, hogy publicisztikájának emlékeztető témái és mondatai gyakran tűnnek fel az elbeszélésekben is. Akkor sem sérülnének meg, ha Eörsi a naplónaplóból áthelyezte volna, minimális módosításokkal, az elbeszélések sorába Kleistnek „a nagy keblű, méhrákos Henriette Vogellel” töltött utolsó napjának történetét, akár az irodalomtörténeti anyaggal együtt. Az is növelné értékét, ha az utolsó napról szóló darab terveként szerepelne *A csomó* elbeszélései között.

Arról beszélek, hogy Eörsi István elbeszéléseit nem érheti tiltakozás a műfaji határok megsértése miatt, mégpedig nemcsak azért nem, mert minden igazán jó mű farkasszemet néz e határokkal, hanem azért sem, mert Eörsi írásaiban alig van számottevő jelentősége a műfajnak, ha pedig van, akkor rendre a hagyományos műfajt választja, és még el is szomorodik, ha a történet (a novella) „csattanó nélkül” ér véget, ahogyan a kötet egyik írásának a címe mondja, miközben a kimondottan csattanóra kiélezett (hát hagyományos) történet – például a *Két kedd* című – hitelét éppen a kimódoltnak látszó csattanó rontja le. Annak az elvnek a jegyében, amit Eörsi a naplónaplóban így fogalmazott meg: „Ha bármi megtörténhet, akkor nem törvényszerű, hogy éppen az történjen, ami történik.” Ha a megformálás – miként Eörsi véli – kegyelem dolga, akkor sem lehet mindent éppen a kegyelemre bízni. Nem hiszem ugyanis, hogy a kötet legjobb írásai – *A bolondokházában*, a *Buszon*, az *Egy beszélgetés*, a *Godot kudarcai* – magas szintű megformáltságukat éppen a kegyelemnek köszönhetik, a gyöngébbeknek pedig ebből az áldásból nem jutott. A *Buszon* a sorsfordulatok, a börtönélmények, a börtön utáni évek és

évtizedek eseményeinek, arcképeinek és életútjainak jelképekben és dokumentumokban egyaránt gazdag megjelenítése, az *Egy beszélgetés* – a már-már haldokló Lukács Györggyel – a szeretetnek, a szellemnek, a tragikus végelszámolásnak líraivá sűrített összefoglalása. Ennek a két írásnak minden szava hiteles, nyilván bizonyítható is és ezért, éppen ezért fedezhető fel bennük a kegyelem nyoma. Az agyonformált *Két keddben* pedig azért nem, mert a csattanó mindent szétzúz, még akkor is, ha éppen az történt, ami történt. Furcsán állunk hát a kegyelemmel. Kevesebbet kellene rábízni, és sokkal többet a tények és az adatok nyelvére. A kegyelemnél a fikció is megbízhatóbb.

Eörsi István az *Egy szervizben* című elbeszélésben elmondja – valamennyire talán mégis ironikus – szépírói bölceletét. Hogyan lehet elkezdni egy történetet? Sok változatban mondható, hogy „kezdhetem így is”. Az egyik kezdett ilyen, a másik olyan „praktikus előnnyel” jár. Bárhogy kezd bele azonban az elbeszélő a történet elmondásába (a praktikus előnyök reményében), menthetetlenül beleütközik, miként Eörsivel történt – „a történet elmondásának vágyával együtt” – a kételybe: „érdemes-e belefogni”? Hiszen minden elmondható történet eltörpül „a világ pazar bőségben kínált különcségei” mellett. Ezért – szerinte – az olyan meglehetősen „köznapi” históriákat, amilyen az *Egy szervizben* históriája, csak az mentheti, hogy „valóban megtörtént”. Mintha a másfelől kínált „különcségek” nem történtek volna meg. Például a *Martha szemszögéből* bizarr különcsége. De Eörsi hozzáteszi ehhez még valamit: „Az elmesélt történeteknek kizárólag a becses tanulság adhat létalapot.” Marthának tanulsága az volna, hogy milyen nagyot fejlődött az orvostudomány? Hogy visszavarrták a férj szerszámát, amit Martha büntetésképpen levágott és porba hajított? Az újságcikk ennyivel beérhette. De az irodalom? Az irodalom miféle „becses tanulságokkal” szolgál? Eörsi szerint az *Egy szervizben* címen megkezdett történet sem szolgál világraszóló „becses tanulsággal”. Így be kell érni annyival, „amennyit az eseményekbe beleolvashatunk”. Megnyugtatóképpen még hozzáteszi: „Történetünk ennyiben is az élethez hasonlít.” Mégis kérdés marad, hogy a világ pazar történetkínálata mellett mire való még a valóban „megesett”, az élethez hasonlatos „köznapi históriák” irodalmi feldolgozása is, főként ha ama „becses tanulságot” is nélkülözni kénytelen? Vagy éppen azért mondja el Eörsi szépírói bölceletét – ironikusan? –, hogy ez a kérdés feltehető legyen? Vagyis nem állítás az, amit mond. A kérdés előkészítése. Az egész irodalomra – történetmondásra – kiterjeszhető evidenciakérdés. Amire nincs válasz. Legfeljebb egy-két jól megírt történet válaszolhat rá; természetesen: homályosan, csendben, tűnődve, ahogy illik. Ahol ama becses tanulságot veszi célba az elbeszélő, ott még a jó poén sem segít rajta, ahol másra figyel, arra például, ahogyan valóban megtörtént, vagy a megírásra, a részek összeillesztésére, a megformálásra – valóban a megformálásra –, ott felcsillan maga a tanulság is. A publicisztikában éppúgy, mint a szépírásban. Visszajutok mégis,

bárhogy kárhoztattam az imént, a megformálás kegyelméhez? Ideírom tehát: „A megformálás úgyis kegyelem dolga, gondolta Eörsi, biológiai optimizmusából eredő önbizalommal.” Nem tudom, hogy ezt ki mondta, vagy ki írta. A naplónaplóban található, a 267. oldalon.

Személyes és idegen életrajzok, közvetlen és közvetett élmények, újságban közölt hírek, hallomásból ismert történetek, mítoszok, történelmi példázatok, bibliai események, legendák és álmok gyűjteménye *A csomó*. Eörsi mindent megír, ami megírható, mert érdemes megírni. És mindent hitelessé tesz a tényekhez, az adatokhoz, a körülményekhez való szívós ragaszkodásával. Így teremt abból a csúfos világból, amiben élünk, figyelmeztető dokumentumgyűjteményt. A létezés botrányainak gyűjteménye *A csomó*. És az egész gyűjteményt, biológiai optimizmus, önbizalom, életkedv ide vagy oda, az „egyidejűség szégyene” hatja át. A szabadság erkölcse. *A csomó* írásait éppúgy, mint az *Időm Gombrowiczsal* „naplónapló”-ját és Eörsi István minden más írását. Miért kicsinyeskednék a műfajokkal?

ELBESZÉLÉSEK, VERSEK, RAJZOK

Háy János: *Holdak és napok* (1993–1994). Kortárs Kiadó, Budapest, 1995

A *Holdak és napok* elbeszéléseket, verseket, rajzokat tartalmaz. Eddigi – hagyományos? – szemléletünk szerint külön könyvekbe illő háromféle (irodalmi, művészeti) beszédmód egyetlen, a fűzet terjedelmét alig meghaladó kötetben. Vegyesnek tartaná szemléletünk az ilyen tartalmú könyvet, ha nem derülne ki az olvasás során nyomban, hogy a *Holdak és napok* háromféle beszédmódja között nincs (hagyományos?) műfajformáló lényegi nyelvi vagy formai különbség. Az elbeszélések nem elbeszélések a szó szokásos és máig érvényes értelmében, a versek sem versek, ahogyan a neoavantgárdon és a konceptualizmus különféle jelenségein edződött (meg túlesett) versismertünk még elbizonytalanodva gondolja (vagy gondolhatja), és a rajzok se „rajzok”, inkább – mint Tandori könyveiben – a szavak és mondatok megtoldásai. Más szóval, Háy János kötetében három (irodalmi, művészeti) közlésforma épül egymásba a hagyományos (vagy annak vélt) műfajok, beszédmódok amúgy nagyon megrongált kereteinek átlépésével. Ezt, természetesen, senki sem veheti botrányos határsértésnek. Már csak azért sem, mert a műfaji vagy a közlés- és beszédmódok közötti határokat manapság egyetlen valamirevaló írói szándék sem veszi igazán komolyan.

S az irodalmi kritika is, úgy látszik, rég lemondott a műfaji tisztaság, az elbeszélés és a vers nyelvi elhatárolásának gondolatáról. Beletörődött abba, hogy a könyvet mint az irodalom egyedi megjelenési esetét írja le, nem sokat